

4. EGY KIEMELT SZERVEZETI VÁLTOZÁS: A KANCELLÁRI RENDSZER BEVEZETÉSE

2011 óta jelentősen szűkült az intézmények szervezeti és gazdálkodási autonómiája is: rektorok és gazdasági főigazgatók minisztériumi kinevezése, költségvetési főfelügyelők megjelenése, vállalkozások alapításának korlátozása, központosított illetményszámfejtés. Hozzá kell azonban azt is tenni, hogy az aktuális felsőoktatási stratégia a gazdálkodási jogosítványok (vagyongazdálkodás, vállalkozások alapítása) kiszélesítését irányozza elő.

2014-ben új elemként jelent meg a kancellári rendszer bevezetése. Ennek kialakítása elsősorban a németországi gyakorlatra hivatkozással történt meg. A magyar gyakorlat ettől a logikától két ponton tér el jelentősen: egyfelől hiányoznak a kancellár és az akadémiai vezetés (rektor) közötti konfliktusok feloldásának mechanizmusai, másfelől bizonytalan a kancellár külső és belső legitimitása, ráadásul erős hajlamok vannak a rendszerben a belső legitimitás erodálására.

Véleményünk szerint a kancellári rendszer bevezetése összességében konzerválja az intézmények alacsony fokú szervezeti és gazdálkodási autonómiáját, leginkább azért, mert csökkenti az intézmények felelősségvállalási képességét és lehetőségét. A kancellári rendszer alkalmas lehet a forrásfelhasználás hatékonyságának javítására, de az intézmények bevételszerzési ösztönözöttségét aligha javítja.

Ahogy azt a tavalyi stratégiai helyzetértékelésünkben is jeleztük, a 2011-ben elfogadott felsőoktatási törvény óta több vonatkozásban is szűkült az intézmények autonómiája. Az oktatás és kutatás területén a felvételi eljárásba való beleszólás lehetősége romlott: keretszámok központi alakítása; 16 szak államilag finanszírozott keretszámának drasztikus szűkítése. 2014-ben újabb elemet jelentettek be: egy elfogadott módosítás szerint 2020-ra a belépés feltétele egységesen, minden felsőoktatási intézmény esetében az emelt szintű érettségi és a középfokú nyelvvizsga lesz. A humán erőforrások területén a kötelező nyugdíjazásnak lehetnek hosszabb távú hatásai, bár a közalkalmazotti rendszer nem változott. E tekintetben nem történt lényeges változás 2014-ben.

Az addigiak mellett (rektorok és gazdasági főigazgatók minisztériumi kinevezése, költségvetési főfelügyelők megjelenése, vállalkozások alapításának korlátozása, központosított illetményszámfejtés) további változást eredményezett a kancellári rendszer bevezetése 2014 végén, amelyre a rektorválasztás intézményi jogainak visszaállítása mellett került sor. A kancellár a felsőoktatási törvény szerint az intézmény működtetését végzi és felel „a felsőoktatási intézmény gazdasági, pénzügyi, kontrolling, számviteli, munkaügyi, jogi, igazgatási, informatikai tevékenységéért, az intéz-

mény vagyongazdálkodásáért, ideértve a műszaki, létesítményhasznosítási, üzemeltetési, logisztikai, szolgáltatási, beszerzési és közbeszerzési ügyeket is, irányítja e területen a működést”, továbbá e területeken egyetértési jogot gyakorol. A kancellár a munkáltatója az oktatókon, kutatókon és tanárokon kívül minden dolgozónak.

A kancellár személyének kiválasztásába az intézményeknek nem volt beleszólásuk, a folyamat tőlük függetlenül történt. A pályázatot az EMMI bonyolította le, a kancellárt a miniszterelnök nevezte ki, felette a lényeges munkáltatói jogokat az emberi erőforrások minisztere gyakorolja. Érdeemes megemlíteni, hogy a kancellári rendszer bevezetése elsősorban a németországi gyakorlatra hivatkozással történt meg. Kétségtelen, hogy számos német tartomány felsőoktatási szabályozása rendel a magyarhoz hasonló feladatokat és felelőségeket a kancellári pozícióhoz (például a kancellárnak több helyen a költségvetést érintő kérdésekben vétőjoga is van). Még ha régebben valóban a tartományi kormányzat vagy minisztérium nevezte is ki a kancellárokat az intézmények élére, akiknek feladata az állam képvisellete volt az intézményen belül, mára az állam kivonult az intézmények közvetlen működtetéséből, növelte az intézmények működési és pénzügyi autonómiáját. A német tartományok hatályos szabályzatai szerint mára a kancellárokat sok helyen az oktatókat és hallgatókat tömörítő testület és/vagy az egyetemi és külső érintetteket tömörítő testület (board) választja az intézmény rektorának/elnökének javaslatára. A kancellárok munkáltatója az intézmény rektora/elnöke. Az állam legfeljebb jóváhagyja a kancellári kinevezést (mint például Bajorországban).

Hasonló gyakorlat érvényesül az Andrassy Gyula Német Nyelvű Egyetemen is, ahol a kancellár kinevezéséről és felmentéséről a rektori tanács javaslatára a – rektorból, dékánokból, a doktori iskola vezetőjéből, a hallgatók és oktatók képviselőiből álló, 11 tagú – szenátus dönt, úgynevezett. „együttdöntési eljárás” keretében, azaz a döntést lényegében a külső és belső érintettek képviselőiből álló Egyetemi Tanácsnak is jóvá kell hagynia. A kancellár felett „a munkáltatói jogokat a rektor gyakorolja, a rektor utasíthatja a kancellárt.”

A jelenlegi magyar szabályozással ellentétben tehát a kancellár személyének kiválasztásába a német intézményeknek jelentős beleszólásuk van. A kettős vezetés nem azt jelenti, hogy a kancellár a rektortól teljesen független, hanem azt, hogy a kancellár legitimitása a rektor belé vetett bizalmától függetlenül is erős, amelyet a kiválasztásának eljárási szabályai biztosítanak. Mivel a kancellárt a külső és belső érintettek is megerősítik, így a kancellár álláspontját a rektornak nagyon komolyan kell vennie. A rektor azonban konfliktus esetén képes az akaratát érvényesíteni (például utasíthatja a kancellárt vagy kezdeményezheti felmentését az egyetemi testületeknél), de ekkor minden felelősség őt terheli. A kancellár tehát akkor képes feladatát megfelelően ellátni, és a rektort ellensúlyozni, ha a külső megerősítés mellett megfelelő belső elfogadottsággal is rendelkezik. Ez utóbbi abból fakad, hogy maga az intézmény is részt vesz a kiválasztási folyamatban.

A magyar gyakorlat ettől a logikától két ponton tér el jelentősen: egyfelől hiányoznak a kancellár és az akadémiai vezetés (rektor) közötti konfliktusok feloldásának mechanizmusai, másfelől bizonytalan a kancellár külső és belső legitimitása, ráadásul erős hajlamok vannak a rendszerben a belső legitimitás erodálására.

A felsőoktatási intézményekben a konfliktusok kialakulásának kockázatát csökkentheti a finanszírozási bőség, azaz ha az intézményben nem alakulnak ki éles

elosztási konfliktusok, mert pl. az állam minden lényeges kiadást finanszíroz (mint az a német felsőoktatásban történt még néhány évtizeddel ezelőtt). Egy finanszírozási feszültségektől terhelt rendszerben azonban, ahol az intézmény a saját fenntartásához szükséges források egy részét maga kénytelen előteremteni, óhatatlanul *elosztási és keresztfinanszírozási konfliktusok* alakulnak ki. Ez természetes módon felerősíti annak kényszerét, hogy minden akadémiai döntést gazdasági szempontból is mérlegeljenek. Ezt elvben kétféle módon lehet megtenni: egyfelől lehetséges a gazdálkodási és akadémiai/szakmai szempontok integrált, egyidejűleg történő érvényesítésének erősítése, azaz az intézményen belüli pénzügyi felelősségek erősítése és világos kialakítása (pl. a szakfelelősök, tanszékvezetők, pályázati programvezetők szakmai és pénzügyi felelősségének egyértelművé tétele). A másik lehetőség a kettő intézményes szétválasztása: a kancellári rendszer bevezetésével a rektor az akadémiai tevékenységekért, a kancellár az adminisztráció megszervezéséért és a költségvetésért felel. A kialakított rendszer biztosítja azt, hogy egy-egy döntés során mind az akadémiai, mind a gazdasági szempontok érvényesüljenek. Ugyanakkor ezek konfliktusát is előidézi, hiszen az egyes szempontok képviselőit személyekhez rendeli, így a konfliktusok óhatatlanul személyek (pozíciók) közötti konfliktusokká alakulnak.

További konfliktusforrást jelenthet, ha a kancellár igyekszik a saját embereit pozícióba juttatni. A kancellár szempontjából logikus lépés, ha a gazdasági igazgatói, a személyzeti vezetői, a műszaki vagy informatikai vezetői pozíciókat olyan emberekkel igyekszik betölteni, akikben megbízik. Ezzel ugyanakkor olyan embereket szorulhatnak ki könnyen az adminisztrációból, akik régóta az intézményben dolgoznak és/vagy a rektori vezetés bizalmát élvezik.

Noha a törvény szerint a kancellár „a rektor tekintetében fennálló együttműködési kötelezettségének köteles eleget tenni”, ennek megvalósulását semmi nem garantálja. Azaz az intézmény működése nem a személyektől független garanciákon, kialakított eljárásokon vagy döntéshozási hierarchián múlik, hanem a kancellár és a rektor személyén. Hiányoznak a kancellár és a rektor közötti konfliktusok feloldását segítő mechanizmusok: a rektor nem munkáltatója a kancellárnak, nem utasíthatja, és nem válthatja le a kancellárt, ha annak döntéseivel nem ért egyet, miközben a kancellár vétőjogával képes tartósan akadályozni az intézmény működését. A konfliktusok tartós fennállása és kiéleződése esetén miniszteri közbenjárás szükséges, ami az intézmény függőségét eredményezi. Miközben tehát a konfliktuskezelés a személyek közötti együttműködés képességén múlik, a kancellár személyének megválasztásába, az „illeszkedés” tesztelésére, megállapítására az intézményeknek nincs lehetőségük.

A konfliktuskezelési eljárások hiánya nemcsak a kancellári rendszerben, hanem már a kormányzat által kinevezett gazdasági igazgatói rendszerben is jelen volt, ehhez képest tehát nem történt érdemi változás. A kancellári rendszer bevezetésével legfeljebb a rektor rendelkezésére álló „konfliktuskezelési eszközkészlet” szűkítése történik meg, hiszen az intézményeknek immár nincsen lehetősége az adminisztráció átszervezésével korlátozni a kormányzat által kinevezett vezető mozgásterét. Korábban ugyanis előfordult, hogy egy-egy intézmény a gazdasági igazgató alól „kiszervezte” a tevékenységek egy részét, és azokat például a rektor alá rendelte. Ugyanakkor az aláírási jogok kiszervezésére ekkor sem volt lehető-

ség, ami így is biztosította a gazdasági vezető alkuerejét. A kancellári rendszer bevezetésével az átszervezések lehetőségei szűkülnek jelentősen, hiszen azok kancellári jóváhagyáshoz kötöttek. Ennek ára az intézmények szervezeti autonómiájának csökkenése, és nehezebbé válik másféle intézményi szerveződések kialakításának lehetősége is.

A kancellári rendszer működésének másik sarokköve a kancellár legitimitása, elfogadottsága. Ennek hiányában ellehetetlenül a szakértői szervezetek esetén kiemelten fontos bizalmon alapuló együttműködés, mert egy legitimitás nélküli kancellárral csak üzletet lehet kötni, a reciprocitásra épülő viszonyok kiépülése bizalom hiányában nem lehetséges.

A kancellár belső elfogadottságát jelentősen rontja, hogy a kancellár kinevezésébe az intézménynek semmilyen beleszólása nincs. Ez eleve gyengíti a kancellár belső elfogadottságát, ugyanakkor felmenti az intézményt is a választás felelőssége alól. Ez a kormányzat számára is kockázattal jár, hiszen ezzel lényegében magára veszi a kinevezés és az intézmények pénzügyi stabilitásának minden felelősségét. Bármilyen probléma esetén könnyen lehet hibáztatni a kancellárt és/vagy a kormányzatot.

A 2014 végén kinevezett kancellárok között számos belső (egyetemi) ember található, amellyel pótolható a belső legitimitás hiánya. Ugyanakkor az intézményen belül olyan tendenciák érvényesülnek, amelyek folyamatosan erodálják a kancellár belső legitimitását. A pénzügyi és akadémiai szempontok szétválasztásával a rektor (és minden akadémiai vezető) megszabadul annak kényszerétől, hogy döntéseit, javaslatait gazdasági szempontból is mérlegelje, hiszen arra „ott van a kancellár”. A rektor szélsőséges esetben korlátok nélkül vállalhatja fel az oktatói-kutatói szféra legképtelenebb követeléseit is, hiszen mind az elutasítás, mind az elfogadás esetén a megvalósítás fedezetének biztosítása a kancellár feladata. Elutasítás esetén a rektor elmondhatja, hogy „ő mindent megtett, de a kancellár ellenezte, nincs mit tenni”. A kialakított rendszer hajlamot teremt arra, hogy a rektor (az akadémiai vezetés) a saját belső legitimitásának erősítése érdekében rombolja a kancellár belső elfogadottságát, és ezzel a jövőbeli együttműködés lehetőségeit.

Annak ellenére, hogy 2014-ben visszaállt az intézmények rektorválasztási joga, a kancellári rendszer bevezetése összességében konzerválja az intézmények alacsony fokú szervezeti és gazdálkodási autonómiáját, leginkább azért, mert csökkenti az intézmények felelősségvállalási képességét és lehetőségét. A kancellári rendszer alkalmas lehet a forrásfelhasználás hatékonyságának javítására (bár a bérköltségek magas aránya miatt ennek lehetőségei igencsak korlátozottak), de az intézmények ösztönözöttségét a bevételszerzésre aligha javítja.

A rektortól független kancellár megjelenése felkavarja az intézményen belül kialakult hatalmi status quót. Amennyiben az intézményi érdekcsoportok közötti ellentéteket az intézmény maga erejéből nem tudta megoldani, és ez gátolta az intézmény fejlődését, úgy a kancellár megjelenésével és az eddig megoldatlan kérdések eldöntésével esély kínálkozik a holtpontról való elmozdulásra. Előfordulhat ugyanakkor fordított helyzet is, amikor a kancellár a belső egyensúly felborításával nem az intézmény ésszerűsítéséhez és konszolidálásához, hanem a konfliktusok elmérgesedéséhez és eszkalálódásához járul hozzá. Hogy melyik forgatókönyv valósul meg, az függ az intézmény helyzetétől és a kancellár legitimitásától.

A konfliktuskezelési mechanizmusok hiánya természetesen nem azt jelenti, hogy a kancellár és a rektor között szükségszerűen rossz viszony alakul ki, csak azt, hogy miközben a kialakított struktúra hajlamosít a konfliktusokra (hiszen az akadémiai és gazdasági szempontokat személyekben választja szét), ezek feloldására nem kínál megoldást. A kialakuló rendszer azt sem jelenti, hogy a kancellár szükségszerűen belső legitimitási hiánnyal fog rendelkezni, csak azt, hogy a belső konfliktusok ezt folyamatosan erodálni fogják, amely vagy kivonuláshoz, vagy az intézményi érdekek képviselőjéhez fog vezetni. Mindkét esetben megkérdőjeleződik azonban annak lehetősége (ha egyáltalán volt ilyen), hogy a kancellári rendszeren keresztül biztosítható az intézmények fölötti folyamatos kormányzati felügyelet. Megítélésünk szerint ugyanakkor növekedni fog az érdekérvényesítési viszonyok átláthatatlansága és ennek következtében az intézmények függősége, és nehezedni fognak az intézményen belüli bizalomépítési törekvések.

5. MAGYARORSZÁG FELSŐOKTATÁSA NEMZETKÖZI TÜKÖRBEN

A bemutatott rangsorok, országelemzések arra mutatnak rá, hogy végső soron Magyarország felsőoktatása összességében *a fejlettségének megfelelőnek* mondható és általában a középmezőnyben helyezkedünk el. Az aktuális helyzet tehát nem tűnik rossznak. Sajnálatos azonban, hogy ez a pozíció jelentős előnyök leadásával alakult ki. A 2000-es évek közepén a magyar felsőoktatás sok szempontból az ország gazdasági fejlettségéhez mérten „erején felül” teljesített, a kelet-közép-európai régióban általában vezető helyen állt, felzárkózóban volt az Európai Unió átlagához. Az elmúlt 10 évben sajnos szinte minden rangsorban veszítettünk a jó helyezésekből, dinamikájában tehát már nem olyan pozitív a kép.

Mivel az elemzések a magyar kormányzat által a nemzetközi adatszolgáltatásban beküldött hivatalos adatokat használják fel nemzetközi összehasonlításra alkalmasá tett formában, egyes helyezések, pontszámok, módszertani megoldások vitathatók ugyan, de a kirajzolódó összkép reális. Érdemes lenne tehát részleteiben is elemezni azt, hogy tartós tendenciákról van-e szó, és mennyiben köszönhető valamely értékelés a gazdasági válság hatásának, gazdaságpolitikai váltásnak vagy a reális viszonyokhoz történő visszarendeződésnek. Az is tanulságos, hogy összesített pontszámunk általában az összetevők aránylag nagy szórásával alakul ki (lásd Universitas 21 vagy az autonómia dimenziók) – erősségeinket és gyengeségeinket a kutatók hasonlóan látják, tanácsaikon el lehetne gondolkodni. Ezek a tanácsok visszatérő módon a magyar felsőoktatás állami támogatásának emelésére, egyes autonómiaelemek növelésére, a belépési és kilépési arányok javítására, a mobilitás kiterjesztésére vonatkoznak.

Az intézmények helyezéseit is megvizsgáltuk és elemeztük a tágan vett közép-európai országok rangsorbeli megjelenését az elmúlt 3 évben. A rangsorokban rendszeresen (ELTE, SZTE, DE) és esetenként (BCE, BME, PTE) szereplő magyar intézmények jellemzően a 400–700 helyek között találhatóak, és ezzel közvetlenül az nemzetközi élmezőny (a rangsorok állandó szereplői) után következnek. A további helyezéseket is figyelembe véve az integrált kiválósági rangsorokban Magyarország a környező országokhoz képest a lakosságszámra vetítve relatíve sok jó minő-

ségű intézménnyel rendelkezik, amelyek összességükben magas szintű, kiegyensúlyozott teljesítményt nyújtanak. A kutatási rangsorokban kiemelkedik a régióból Ausztria és Szlovénia, míg Magyarország, Csehország és Lengyelország ettől elmaradó, de egymáshoz képest hasonló szintű teljesítményt mutat.

5.1 ORSZÁGOK RANGSORAI, ORSZÁGELEMZÉSEK

Négy nemzetközi kutatást foglalunk össze röviden. Az elsőben egy-egy ország felsőoktatását egészében kívánják láttatni és rangsorolják is azokat. A másik kettő fontos felsőoktatási dimenziókat ragad meg, szintén a rangsorolás, illetve a csoportosítás igényével: az egyik az autonómiát, a másik a közfinanszírozást állítja a középpontba. A negyedik kutatási projektben ismét országrangsorok és országelemzések jelennek meg, a felsőoktatás és a versenyképes gazdaság viszonyát vizsgálva.

11. táblázat Nemzeti felsőoktatási rendszerek U21 rangsora

Rang	Ország	Pontszám	Rang	Ország	Pontszám
1	Amerikai Egyesült Államok	100,0	26	Csehország	58,2
2	Svédország	86,7	27	Olaszország	53,7
3	Kanada	82,9	28	Malajzia	53,4
3	Dánia	82,9	29	Magyarország	52,5
5	Finnország	82,2	30	Szaúd-Arábia	52,4
6	Svájc	81,5	31	Lengyelország	50,8
7	Hollandia	80,4	32	Görögország	50,3
8	Egyesült Királyság	79,2	33	Chile	49,1
9	Ausztrália	78,0	34	Szerbia	48,7
10	Szingapúr	76,3	35	Kína	48,6
11	Norvégia	75,0	35	Oroszország	48,6
12	Ausztria	73,7	37	Szlovákia	47,9
13	Belgium	73,1	38	Brazília	46,1
14	Németország	71,1	39	Románia	45,4
15	Hong Kong	70,6	40	Bulgária	45,0
16	Új-Zéland	70,4	41	Argentína	44,9
17	Írország	69,7	42	Thaiföld	43,9
18	Franciaország	68,7	42	Ukrajna	43,9
19	Izrael	68,5	44	Horvátország	43,7
20	Japán	64,9	45	Dél-Afrikai Köztársaság	43,4
21	Korea	61,6	46	Mexikó	42,6
22	Tajvan	61,3	47	Törökország	39,1
23	Spanyolország	61,1	48	Indonézia	38,5
24	Portugália	60,3	49	Irán	37,8
25	Szlovénia	59,6	50	India	36,8

Forrás: <http://www.universitas21.com/>

Az *Universitas 21* elnevezésű hálózat magas presztízsű kutatóegyetemeket fog össze, 1997-ben alakult. Tőlük ered az eddig egyetlen olyan kezdeményezés, amelyik nem felsőoktatási intézmények vagy programok, hanem egyes országok felsőoktatásának rangsorolását vállalja fel. 2012-ben jelent meg az első rangsor, világszerre nagy figyelmet keltve, majd ezt követték a 2013-ra és 2014-re vonatkozó kiadványok. A rangsor négy komponenst foglal magába, amelyek maguk is több mutatót

összegeznek. Az *erőforrások* összetevő például egyebek között a felsőoktatás kormányzati kiadásait és a kutatás-fejlesztési kiadásokat tartalmazza, a *környezeti* modulban stratégiai és szabályozási elemek vannak számszerűsített formában, illetve a hallgatók és oktatók összetétele. A *kapcsolati* komponens az üzleti világgal való együttműködés mutatóját és több nemzetköziesítési indikátort is magában foglal, a nemzetközi publikációkkal és a weboldalak értékelésével együtt. A *kimenet* mutatói a kutatási eredményekre, a hallgatói jelentkezésekre és a foglalkoztathatóságra koncentrálnak. Az országok rangsorolásához a négy terület pontszámaiból súlyozott átlagot képeznek, ahol a kimeneti mutatók 40 százalékkal, a többi három modul 20 százalékkal vesz részt. A négy modul rangsorai önmagukban is érdekesek és sokat elmondanak például egyes földrészek helyzetéről is.

Az erőforrásoknál Dánia, Kanada, Svédország és az USA állnak az élen (máshol is figyelemre méltó az észak-európai országok jó helyezése), Magyarország az 50 ország közül a 41. helyen áll. Ez a helyezés öttel rosszabb, mint az előző évben, a csökkenő kormányzati kiadásoknak köszönhetően. A környezeti modulban szintén a 41. helyen vagyunk rangsorolva (Hollandia, Új-Zéland és az USA az első három, Lengyelország a hetedik, Bulgária a kilencedik, Csehország és Románia a 12.–13. helyezett). A kapcsolati rangsorban 21. helyen vagyunk, megelőzve például Szlovéniát vagy Szlovákiát, Svájc, Svédország és az Egyesült Királyság van az első háromban. A kimeneti indikátorokban az angolszász országok a vezetők (USA, Egyesült Királyság, Kanada), Magyarország a 31., Görögország, Csehország, illetve Lengyelország és Brazília vannak közvetlenül előttünk, illetve utánunk.

A végső rangsorban az első helyezett (USA) 100 pontjához viszonyítva a második Svédországnak 86,7 pontja van, Magyarország a 29. helyezett 52,5 ponttal. Előttünk Olaszország és Malajzia, mögöttünk Szaúd-Arábia és Lengyelország állnak. A szomszédos Ausztria 12., Szlovénia a 25., Csehország a 26.

A projektben kidolgozták a gazdasági fejlettséghez viszonyított rangsorképzés (12. táblázat) módszertanát is. Az egyes indikátorok összehasonlíthatóságát vásárlóerő paritáson mért GDP-adatokra vonatkozó regressziós vetítés biztosítja az USA 2011-es adatát bázisnak tekintve, illetve egyes adatoknál más módszereket is alkalmaztak. Kiszámolták az egyes országoknak a fejlettségükhöz viszonyított elvárt mutatóértékeit, majd ezeknek a valós értéktől való távolsága jelentette a rangsorláshoz használt adatokat. Ezzel a módszertannal az USA a 15. helyen végzett (bár még abba a csoportba tartozott, amelynél a valós érték az elvárt pontszám fölött helyezkedik el). Az első öt helyen Svédország (összesített mutatója 17,6 ponttal jobb, mint ami a gazdasági fejlettsége alapján elvárható lenne), Finnország, Dánia, Szerbia és Új-Zéland áll. Magyarország a 16., 0,4 ponttal felülmúlva az elvárható pontértéket. (Az utána következő Dél-Afrika már a negatív előjelű csoportban van).

Az Európai Egyetemi Szövetség (EUA) 2008 óta gyűjti a felsőoktatás közösségi finanszírozására (public funding) vonatkozó adatokat és közli azokat a Public Funding Observatory táblázataiban és elemzéseivel. Az adatokat a nemzeti rektori konferenciák küldik meg minden évben. Az utóbbi évek reálértékeket tartalmazó elemzéseit figyelembe veszik az inflációt is. Az adatokat a GDP-hez és a hallgatói létszámhoz viszonyítva is megadják 28 európai országra vonatkozóan. Az egzaktt összehasonlíthatóságot az Eurostat GDP- és inflációs adatainak felhasználása biztosítja.

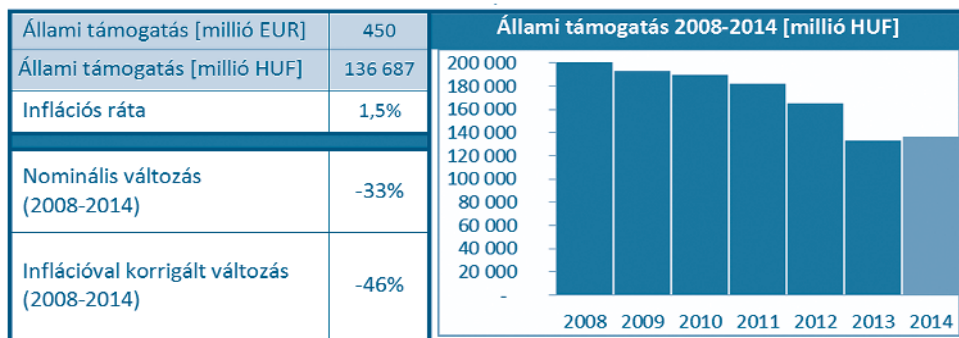
12. táblázat Nemzeti felsőoktatási rendszerek gazdasági fejlettséghez viszonyított U21 rangsora

Rang	Ország	% elt	Rang	Ország	% elt
1	Svédország	17,4	26	Szlovénia	-11,3
2	Finnország	16,2	27	Norvégia	-12,8
3	Dánia	16,0	28	Csehország	-13,8
4	Szerbia	13,3	29	Görögország	-15,8
5	Új-Zéland	12,7	30	Korea	-16,2
6	Egyesült Királyság	9,7	31	Szingapúr	-16,3
7	Kanada	8,8	32	Tajvan	-16,8
8	Portugália	6,5	33	Lengyelország	-17,7
9	Kína	6,3	34	Horvátország	-18,0
10	Hollandia	5,1	34	Japán	-18,0
11	Svájc	4,8	36	Oroszország	-18,1
12	Ausztrália	4,0	37	Ukrajna	-18,5
13	Izrael	3,6	38	Chile	-20,1
14	Belgium	3,2	39	Hong Kong	-20,5
15	Amerikai Egyesült Államok	2,0	40	Thaiföld	-20,7
16	Magyarország	0,4	41	Argentína	-23,2
17	Dél-Afrikai Köztársaság	-0,5	42	Románia	-24,0
18	Brazília	-3,3	43	Olaszország	-24,5
19	Ausztria	-4,0	44	Mexikó	-25,1
20	Németország	-4,4	45	Törökország	-27,1
21	Franciaország	-5,7	46	Irán	-28,3
22	Malajzia	-6,5	47	Szaúd-Arábia	-29,8
23	India	-7,1	48	Bulgária	-31,6
24	Írország	-8,5	49	Szlovákia	-39,5
25	Spanyolország	-10,4	50	Indonézia	-44,1

Forrás: <http://www.universitas21.com/>

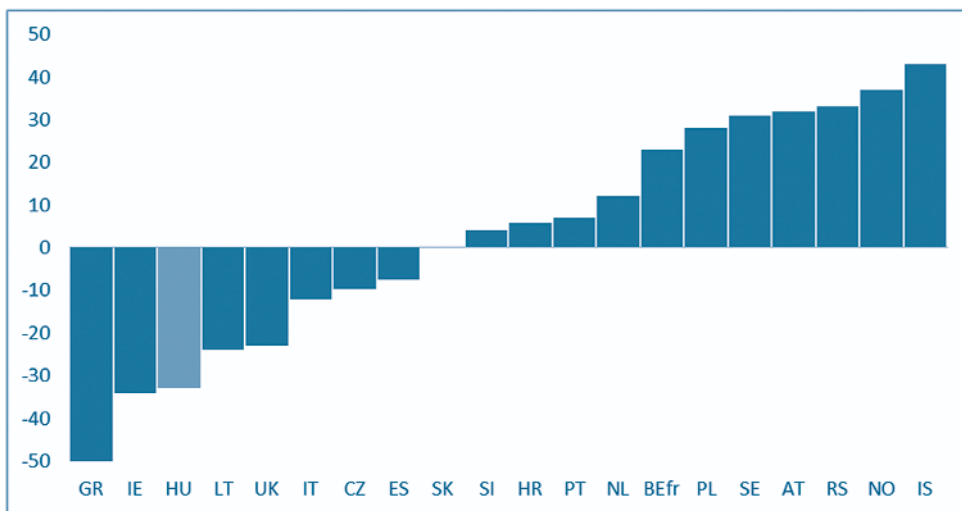
% elt = az egy főre jutó GDP alapján várható értéktől való százalékos eltérés

Az Observatory elemzése rámutat, hogy Magyarországon ebben az időszakban 2014 volt az első év, amikor nominálisan nem csökkent a felsőoktatás közösségi finanszírozása. Az inflációs hatás nélküli adatok láthatók a 15. és 16. ábrán.

Forrás: <http://www.eua.be/publicfundingobservatory>

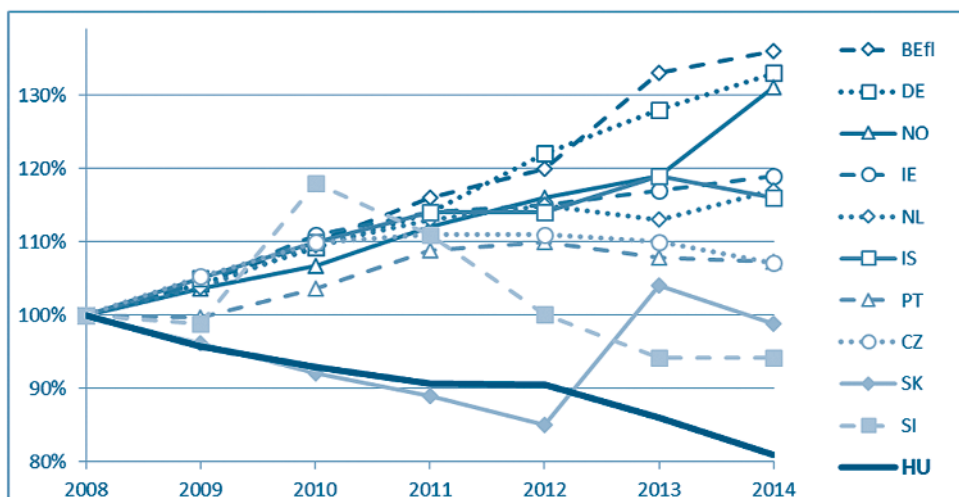
15. ábra Állami támogatás intézményi kiadásokra, Magyarország (2008-)2014I

Forrás: <http://www.eua.be/publicfundingobservatory>

16. ábra Állami támogatás intézményi kiadásokra, százalékos változás, európai országok 2008–2014

A 2008–2014-es időszakot tekintve a reálértéken számított csökkenés viszont csak Görögországban és Magyarországon volt 40 százaléknál nagyobb. Ugyanekkor viszont egyes országokban a hallgatói létszám akár 10 százalék fölötti növekedést is mutatott (Görögországban is), míg Magyarországon 19 százalékkal csökkent a hallgatói létszám (17. ábra).

Forrás: EUA Public Funding Observatory, 2014; <http://www.eua.be/publicfundingobservatory> adatai alapján újraserkesztve

17. ábra Hallgatói létszámok változása egyes európai országokban

Az Európai Egyetemi Szövetség 2007-ben indította el az európai egyetemek felsőoktatási autonómiájának többszintű vizsgálatát. A módszertan kidolgozásának évei után 2011-ben jelentek meg könyv alakban az első eredmények. Ezek a 2010 végi állapotokat írják le. Az EUA honlapján 2012 óta egy olyan felület található, ahonnan a projektben részt vevő 29 országra vonatkozó (Németországot 3 tartománya képviseli) részletesebb elemzések is letölthetők (<http://www.university-autonomy.eu/countries/hungary/>). Itt aktuális fejlemények is megjelennek.

Az autonómia fogalmát szervezeti, pénzügyi, személyzeti és akadémiai dimenziókra bontották és erre a négy területre relatív rangsorokat határoztak meg 7, 11, 8, illetve 12 indikátor segítségével. A 38 mutató statisztikai adatokat, kutatási eredményeket, szakértői becsléseket és ezek ötvözetét tartalmazza. A pontozási és súlyozási módszertan részletes leírása a *University Autonomy in Europe II – The Scorecard* című kiadványban olvasható (14–17. o.). Fontos megjegyezni, hogy a projekt egyik lényeges üzenet az autonómia fogalmának sokrétűsége, a tág értelmezés. Az autonómia nem szűkíthető le a tanszabadságra, vagy a gazdálkodás önállóságára, sem pedig a professzorok kinevezésének gyakorlatára: mindez benne van és még sokkal többet jelent.

Az elemzésben az egyes dimenziók szerinti klaszterekre bontják az országokat: felső, felső-középső, alsó-középső és alsó szinteket különböztetnek meg, mindegyik csoport karakterisztikájának leírásával. Magyarország a szervezeti dimenzióban a 16., relatív pontszáma 59, s ezzel az alsó-középső csoportba tartozik. A pénzügyi pontszám 71, a személyzeti 66 – mindkettővel a felső-középső csoportba tartozunk. Végül az akadémiai csoportunk alsó-középső, 47 ponttal (*13a és b. táblázat*).

A 100 pont általában olyan helyzetet tükröz, ahol az egyetemek szinte korlátlan autonómiát élveznek, bizonyos „korlátozások” levonásokat jelentenek. Korlátozásnak tekinthető például, ha az állam nevezi ki a vezetőket, ha nem lehet önállóan megválasztani a minőségbiztosító ügynökséget, ha a bevételek elköltése nem az intézmény döntésétől függ, ha a felvételi folyamatban az intézményen kívüli elemek is megjelennek, és így tovább. Érdemes azonban megjegyezni, hogy a részletes elemzések inkább konzisztens képet akarnak láttatni az autonómia egy-egy részterületének helyzetéről és nem járnak együtt értékítéletekkel. A trendek bemutatása rámutat arra, hogy – az állam szerepvállalásának függvényében – hogyan változik egyes országokban (régiókban) a felsőoktatás autonómiájának felfogása.

Az európai országok gazdasága és felsőoktatása közötti kapcsolat révén kialakított sokváltozós statisztikai módszerekkel képzett rangsort készít 2012 óta a Maastrihti Egyetem kutatócsoportja nemzeti szakértők bevonásával (<http://empower.eu.org/>). A projekt az Empower European Universities nevet viseli, arra utalva, hogy a nemzetek fejlődésének hajtóereje a felsőoktatás: ha Európa fel akarja venni a versenyt más földrészekkel, akkor a felsőoktatásba kell investálnia. Az eredmények *The State of University Policy for Progress in Europe* címen jelennek meg, a legújabb jelentést 2014 novemberében adták ki.

A 2014-es elemzés az egyetemek nemzeti szinten számszerűsített stratégiai és teljesítménymutatóit (oktatás, kutatás) a gazdasági teljesítmény és innováció mutatóival együtt kezeli. Ok-okozati összefüggést feltételez e három változócsoporthoz: az egyetemi stratégia hat az egyetem teljesítményére és az hat a nemzetgazdasági eredményre. Az egyes változócsoporthoz mutatóit az OECD és az Eurostat

statisztikáiból számszerűsítik, de felhasználják más kutatások publikus adatbázisait is. A megbízható statisztikai adatok késéssel történő megjelenése miatt a 2012-es első jelentés főleg 2008-as adatokat használ fel, a 2014-es második jelentésben pedig 2010–2012 adatai szerepelnek. Mindegyik kötet tartalmaz szakértői véleményeket arra vonatkozóan, hogy a megjelenés évéig eltelt idő pozitív vagy negatív trendeket hozott, milyen irányban várható majd korrekció a következő jelentésben.

13a. táblázat Autonómia pontszámok (2010) I.

Szervezeti autonómia pontszámok			Pénzügyi autonómia pontszámok		
Rang	Felsőoktatási rendszer	Pont	Rang	Felsőoktatási rendszer	Pont
1	Egyesült Királyság	10	1	Luxemburg	91
2	Dánia	94	2	Észtország	90
3	Finnország	93	3	Egyesült Királyság	89
4	Észtország	87	4	Lettország	80
5	Észak-Rajna-Vesztfália	84	5	Hollandia	77
6	Írország	81	6	Magyarország	71
7	Portugália	80	7	Olaszország	70
8	Ausztria	78	8	Portugália	70
9	Hessen	78	9	Szlovákia	70
10	Norvégia	78	10	Dánia	69
11	Litvánia	75	11	Írország	66
12	Hollandia	69	12	Svájc	65
13	Lengyelország	67	13	Ausztria	59
14	Lettország	61	14	Észak-Rajna-Vesztfália	58
15	Brandenburg	60	15	Finnország	56
16	Franciaország	59	16	Svédország	56
17	Magyarország	59	17	Spanyolország	55
18	Olaszország	56	18	Lengyelország	54
19	Spanyolország	55	19	Litvánia	51
20	Svédország	55	20	Norvégia	48
21	Svájc	55	21	Csehország	46
22	Csehország	54	22	Franciaország	45
23	Ciprus	50	23	Törökország	45
24	Izland	49	24	Brandenburg	44
25	Szlovákia	45	25	Izland	43
26	Görögország	43	26	Görögország	36
27	Törökország	33	27	Hessen	35
28	Luxemburg	31	28	Ciprus	23

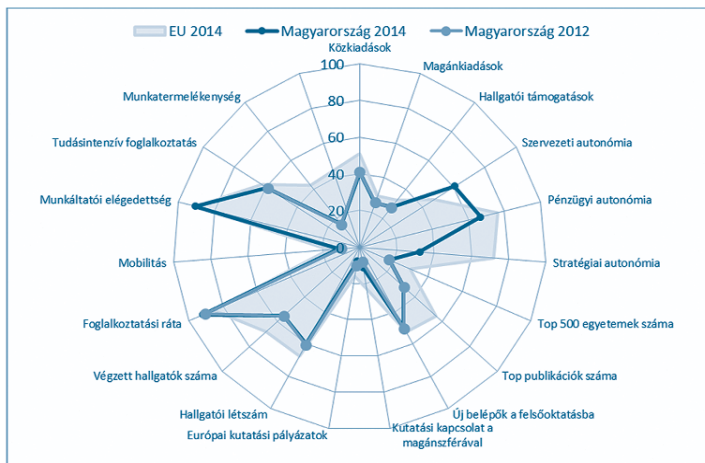
Forrás: <http://www.university-autonomy.eu/>

A 32 országot felölelő kutatásban egy összesített rangsor is megjelenik. Ennek értelmezése nem egyszerű, ezért a jelentés országonkénti rövid elemzéseket is közöl, ahol egyes indikátorokat pókháló diagram formájában mutatnak be (18. ábra).

13b. táblázat Autonómia pontszámok (2010) II.

Személyzeti autonómia pontszámok			Akadémiai autonómia pontszámok		
Rang	Felsőoktatási rendszer	Pont	Rang	Felsőoktatási rendszer	Pont
1	Észtország	100	1	Írország	100
2	Egyesült Királyság	96	2	Norvégia	97
3	Csehország	95	3	Egyesült Királyság	94
4	Svédország	95	4	Észtország	92
5	Svájc	95	5	Finnország	90
6	Finnország	92	6	Izland	89
7	Lettország	92	7	Ciprus	77
8	Luxemburg	87	8	Luxemburg	74
9	Dánia	86	9	Ausztria	72
10	Litvánia	83	10	Svájc	72
11	Írország	82	11	Hessen	69
12	Lengyelország	80	12	Észak-Rajna-Vesztfália	69
13	Ausztria	73	13	Brandenburg	67
14	Hollandia	73	14	Svédország	66
15	Izland	68	15	Lengyelország	63
16	Norvégia	67	16	Olaszország	57
17	Magyarország	66	17	Spanyolország	57
18	Portugália	62	18	Dánia	56
19	Hessen	61	19	Szlovákia	56
20	Észak-Rajna-Vesztfália	61	20	Lettország	55
21	Törökország	60	21	Portugália	54
22	Brandenburg	55	22	Csehország	52
23	Szlovákia	54	23	Hollandia	48
24	Olaszország	49	24	Magyarország	47
25	Ciprus	48	25	Törökország	46
26	Spanyolország	48	26	Litvánia	42
27	Franciaország	43	27	Görögország	40
28	Görögország	14	28	Franciaország	37

Forrás: <http://www.university-autonomy.eu/>

Forrás: The State of University Policy for Progress in Europe, 2014

18. ábra Magyarország mutatóinak változása 2012–2014

A jelentés szerint Magyarországon a felsőoktatási stratégia hozzájárulása a gazdasági innovációhoz szerény mértékű volt, s ez annak köszönhető, hogy mind az állami, mind a magánszféra felsőoktatási kiadásai és egy főre eső hallgatói ráfordításai elmaradtak az EU átlagától. Más fontos mutatókban is elmaradtunk az EU-átlagtól: egyetemi kutatási teljesítmény, belépési és végzési arányok a felsőoktatásban. A belső hallgatói mobilitás is csekély. A legújabb intézkedések inkább az agyelszívás megakadályozását, mint a külföldi hallgatók számának növelését célozzák. Magyarországot mind a két jelentés az országok középső csoportjába sorolja, de ennek inkább az alsó részében helyezkedünk el.

5.2 MAGYAR ÉS KÖZÉP-EURÓPAI FELSŐOKTATÁSI INTÉZMÉNYEK A NEMZETKÖZI RANGSOROKBAN

Egy intézmény kiválósági szempontjai eltérnek az előző fejezetben tárgyalt rendszerszintű kiválósági szempontoktól. A felsőoktatással foglalkozó szereplők körében gyakori az a hiba, hogy a legjobban rangsorolt intézmények pozíciója alapján ítélik meg a felsőoktatási rendszer egészét, és az az implicit feltételezés él, hogy néhány intézmény kiválóságának (rangsorbeli helyezésének) javításával a felsőoktatási rendszer fog javulni. Az összefüggés azonban ezzel épp ellentétes. Robert Birnbaum felsőoktatási szakértő megfogalmazásában: „az Egyesült Államoknak nem azért van világszínvonalú felsőoktatási rendszere, mert számos világszínvonalú egyeteme van, hanem azért vannak világszínvonalú egyetemei, mert világszínvonalú a felsőoktatási rendszere”.

Ennek ellenére Európában és a világ számos országában indultak olyan kezdeményezések (pl. a német Exzellenzinitiative, vagy a kínai Project 985), amelyek többletfinanszírozással, intézményi integrációkkal a nemzetközi intézményi rangsorokban való előbbre lépést célozták meg. (Az elmúlt években a magyar felsőoktatási kormányzat anyagaiban és rendeleteiben is rendre megfogalmazódtak ilyen célok.) E kezdeményezések hozzájárulhatnak egy-egy intézmény megerősítéséhez, ugyanakkor növelik az intézmények közötti különbségeket (hierarchikus rétegződést) is. Ez különösen Európában vált ki feszültségeket a felsőoktatási rendszerekben, mert e rendszerekben az intézmények közötti nagy minőségi különbségek – például az állami beavatkozás magasabb foka miatt – nem annyira elfogadottak, jobban jellemző rájuk az egalitáriánus szemléletmód.

A továbbiakban a *QS World University Ranking* alapján vizsgáljuk a tágan vett közép-európai országok rangsorbeli megjelenését az elmúlt 3 évben. Az elemzésben a visegrádi országok mellett szerepeltetjük a balkáni, valamint a balti országokat és viszonyításképpen Ausztriát is. Ez a rangsor a kutatás mellett más tevékenységeket is igyekszik értékelni a besorolás szempontjaként. A QS ehhez oktatói és munkaadói reputációs felméréseket, oktatói és hallgatói létszámokat és arányszámokat, illetve kutatási teljesítményeket vizsgál. A QS-hez hasonló globális, univerzális rangsor még a *Times Higher Education World University Ranking* (THE). A következőkben azért csak a QS eredményeit vesszük alapul, mert a THE rangsor csak az első 400 intézmény rangsorát közli, és a régióból 2014-ben csak Ausztria (5 intézmény), Csehország és Lengyelország (1-1 intézmény) tudott felkerülni a listára. Ezzel szemben a QS rangsora az első 800 intézményre terjed ki.

14. táblázat A régió országai a QS World University Ranking-ben

Ország	Lakosság- szám (2014) millió fő	Intézmények száma a rangsorban			Átlagos rangsorhelyezés			QS intézményi sűrűség
	2014	2012	2013	2014	2012	2013	2014	2014
Észtország	1,2	1	2	2	525,0	455,0	452,0	1,67
Litvánia	3,0	3	4	4	608,3	718,8	706,3	1,33
Ausztria	8,5	7	7	7	397,6	429,3	454,3	0,82
Lettország	2,0	0	1	1	-	750,0	750,0	0,50
Szlovénia	2,1	1	1	1	575,0	575,0	525,0	0,48
Csehország	10,7	4	5	5	509,0	522,6	531,8	0,47
Magyarország	9,9	4	4	4	581,3	612,5	643,8	0,40
Horvátország	4,2	1	1	1	575,0	625,0	625,0	0,24
Románia	21,6	4	4	4	650,0	750,0	731,3	0,19
Lengyelország	38,2	4	6	6	530,8	598,2	605,2	0,16
Bulgária	7,1	0	1	1	-	675,0	675,0	0,14
Szerbia	9,4	1	1	1	650,0	750,0	750,0	0,11
Rangsorolt intézmények száma		700 (729)	800 (834)	800 (863)				

Forrás: <http://www.topuniversities.com> alapján saját számítások

A 14. táblázatban két lényeges mutató látható: az egyik azt mutatja, hogy *1 millió főre hány rangsorolt intézmény jut* az adott országban („intézményi sűrűség”). E tekintetben Ausztria mellett a kisméretű balti államok mutatnak kiemelkedő teljesítményt, hiszen a viszonylag kis lakosságszám ellenére tudnak a rangsorba számos intézményt bejuttatni. Magyarország Csehországgal együtt a középmezőnyben foglal helyet, míg Románia és Lengyelország a lista utolsó harmadába szorult. Érdeemes kiemelni, hogy Szlovákiából nem szerepel intézmény a rangsorban. Viszonyításképpen érdemes azt is megemlíteni, hogy a magyarhoz hasonló arányszám található az USA-ban (0,45) és Németországban is (0,51).

Az eredmények értékelésénél érdemes megemlíteni, hogy a QS jelenleg 3000 intézmény adatait értékeli, és ezekből emeli ki az első 800-at (becslések szerint jelenleg körülbelül 20 ezer felsőoktatási intézmény van a világon). A választott módszertan miatt a rangsor részben intézményi adatszolgáltatásra épül, ami azt jelenti, hogy a rangsorban csak az önként jelentkező intézmények szerepelhetnek. Ebből adódóan az intézmények alacsony száma éppúgy tükrözheti az intézmények gyenge teljesítményét (adtak adatot, de kimaradtak az első 800-ból), mint az érdeklődés hiányát (nem adtak adatot).

A másik mutatószám azt tükrözi, hogy a listában szereplő intézmények *átlagosan milyen rangsorpozícióban szerepelnek*. Minél alacsonyabb ez az érték, átlagosan annál előkelőbbben rangsoroltak az adott ország intézményei. E tekintetben Észtország és Ausztria a kiemelkedő a régióban, amelyeket Szlovénia és Csehország követ. Magyarország itt is a középmezőnyben foglal helyet Lengyelországgal együtt. (Lettország és Litvánia ugyanakkor ezen indikátor mentén már csak a lista végére fér be). Az észt teljesítmény azért is kiemelkedő, mert amellet, hogy növekedett a

rangsorban szereplő intézmények száma, az összes többi országgal ellentétben az átlagos rangsorhelyezésük is javult.

A romló trendnek két magyarázata lehetséges. Az egyik, hogy a QS rangsorba egyre több intézmény igyekszik bekerülni, olyanok is, amelyek korábban nem szolgáltatott adatot. Az eddig rejtőzködő intézmények egy része valóban jobb teljesítményt nyújtott a régió intézményeihez képest, amelyek így az új intézmények belépésével hátrébb szorulnak (még akkor is, ha teljesítményük javul). Itt nincs szó a versenyképesség csökkenéséről, csak arról, hogy a teljesítménykülönbség most látathatóvá válik.

A másik lehetséges magyarázat szerint viszont a régió relatív versenyképessége valóban romlik, és ennek finanszírozási, szabályozási vagy egyéb szerkezeti okai vannak. Ennek eldöntése a QS adatok és indikátorok mélyebb elemzését igényelné.

A QS 2014-ben külön rangsort készített a közép- és kelet-európai, illetve a közép-ázsiai országok számára (a rangsor lényegében a posztszocialista régiót és Törökországot fedi le). A vizsgálatba 368 intézmény adott adatokat (255 intézmény más QS vizsgálatokban nem is vett részt), ezek közül rangsorolták az első 100 intézményt a globális rangsorhoz képest némileg eltérő szempontrendszer mentén.

15. táblázat Közép-Kelet-Európa és Közép-Ázsia egyes országainak mutatói a QS alapján

Ország	Létszám 2014 (millió fő)	QS EECA 2014/2015		EECA sűrűség
		Rangsorolt intézmények száma	Átlagos rangsorhely	
Észtország	1,2	2	15,5	1,67
Lettország	2	3	67,0	1,50
Litvánia	3	4	57,3	1,33
Csehország	10,7	10	57,3	0,93
Magyarország	9,9	6	30,5	0,61
Kazahsztán	16,6	8	55,9	0,48
Szlovénia	2,1	1	19,0	0,48
Szlovákia	5,5	2	62,5	0,36
Azerbajdzsán	9,5	3	75,0	0,32
Lengyelország	38,2	9	46,7	0,24
Horvátország	4,2	1	36,0	0,24
Románia	21,6	5	48,6	0,23
Fehéroroszország	9,3	2	51,5	0,22
Oroszország	142,5	26	54,7	0,18
Bulgária	7,1	1	49,0	0,14
Törökország	75,8	10	25,0	0,13
Ukrajna	44,9	6	65,0	0,13
Szerbia	9,4	1	65,0	0,11
Rangsorolt intézmények száma		100		

Forrás: <http://www.iu.qs.com/eeca2014-rankings-results/> illetve <http://www.worldometers.info/world-population/population-by-country/> alapján saját számítások

A 15. táblázatból láthatjuk, hogy a rangsorban a legtöbb intézmény Oroszországból (26), Törökországból (10) és Csehországból (10) kerül ki. Az 1 millió főre jutó

rangsorolt intézményeket tekintve azonban már Észtország, Lettország és Litvánia áll az élen (Észtország az átlagos rangsorhelyet tekintve is kiemelkedő eredményt ért el). A nagyobb lélekszámú országok közül Csehországban, Magyarországon és Kazahsztánban működik az 1 millió főre vetített legtöbb kiemelkedő intézmény. Az egynél több intézménnyel a listán szereplő országok közül az átlagos rangsorhelyezéseket tekintve Észtország, Törökország és Magyarország intézményei állnak az élen.

Mi rajzolódik ki ebből a listából Magyarországra nézve? Noha a rangsor első 15 helyén nincs magyar intézmény, Magyarország a környező országokhoz képest a lakosságszámra vetítve relatíve sok jó minőségű intézménnyel rendelkezik, amelyek összességükben magas szintű, kiegyensúlyozott teljesítményt nyújtanak.

A *Times Higher Education* is készített speciális rangsort a BRICS és a felzárkózó gazdasággal rendelkező országok számára (BRICS & Emerging Economies Ranking). E rangsorban a közép-európai régió mellett helyet kapnak például a kínai, brazil, szaúd-arábiai és indiai intézmények is. A kritériumrendszer itt is módosult a THE világrangsorához képest.

16. táblázat THE rangsorok mutatói egyes feltörekvő gazdaságú országokra vonatkozóan

Ország	Lakosság száma 2014 (millió fő)	BRICS & EE 2014		BRICS & EE 2015		Intézményi sűrűség (2015)
		Rangsorolt intézmények száma	Átlagos rangsorhely	Rangsorolt intézmények száma	Átlagos rangsorhely	
Oroszország	142,5	2	38,5	7	49,3	0,049
Csehország	10,7	3	56,0	2	45,0	0,187
Törökország	75,8	7	29,4	8	26,8	0,106
Lengyelország	38,2	4	57,0	2	52,0	0,052
Magyarország	9,9	3	71,0	2	61,0	0,202
Rangsorolt intézmények száma		100		100		

Forrás: BRICS & Emerging Economies Ranking illetve <http://www.worldometers.info/world-population/population-by-country/> alapján saját számítások

A THE speciális rangsorából is az a kép bontakozik ki, hogy bár a magyar intézmények nem a rangsor első felében szerepelnek, az 1 millió főre vetített rangsorban szereplő intézmények alapján a magyar felsőoktatás jó teljesítményt nyújt. (Különösen, ha figyelembe vesszük, hogy a régióból csak cseh, lengyel és magyar intézmény került be a százas rangsorba).

Az imént bemutatott univerzális fókuszú QS és THE rangsorok mellett számos nemzetközi *kutatási rangsor* is készül. A kutatási rangsorok abban különböznek az univerzális rangsoroktól, hogy a nemzetközi publikációs adatbázisok alapján elsősorban az intézmények kutatási teljesítményét vizsgálják. Ennél fogva a rangsorhoz nem szükséges intézményi adatszolgáltatás sem. Manapság számos kutatási rangsor érhető el, ezek közül a régiót az *Academic Ranking of World Universities* („sanghaji lista”) és a *National Taiwan University Ranking* (NTU) alapján vizsgáljuk.

Mindkét rangsor előszelektációt végez az intézmények között a publikált cikkek száma alapján. A két rangsor között a legfontosabb módszertani különbség az indi-

kátorok megválasztásában van: míg az ARWU olyan „puhább” tényezőket is figyelembe vesz, mint a Nobel-díjas tudósok száma, addig az NTU kizárólag a kutatási teljesítményre fókuszál (pl. a publikált cikkek és a hivatkozások számának vizsgálatával).

17. táblázat Kutatási rangsor mutatók egyes országokra vonatkozóan

Ország	Népeség	Intézmények száma a rangsorban						Átlagos rangsorpozíció						ARWU sűrűség
		ARWU			NTU			ARWU			NTU			
		2012	2013	2014	2012	2013	2014	2012	2013	2014	2012	2013	2014	
Ausztria	8,5	7	7	6	6	6	7	353,6	353,6	337,5	338,8	345,5	371,7	0,7
Szlovénia	2,1	1	1	1	1	1	1	450,0	450,0	450,0	394,0	365,0	360,0	0,5
Magyarország	9,9	2	2	2	1	1	1	400,0	400,0	400,0	461,0	434,0	487,0	0,2
Szerbia	9,4	1	1	1	0	1	1	450,0	350,0	350,0	-	339,0	315,0	0,1
Csehország	10,7	1	1	1	1	1	1	250,0	250,0	250,0	214,0	185,0	190,0	0,1
Lengyelország	38,2	2	2	2	2	2	2	350,0	350,0	350,0	396,0	343,5	376,0	0,1
Észtország	1,2	0	0	0	0	0	1	-	-	-	-	-	499,0	-
Horvátország	4,2	1	1	0	1	0	0	450,0	450,0	-	454,0	-	-	-
Rangsorolt intézmények száma		500	500	500	500	500	500							

Forrás: <http://www.shanghairanking.com/>, <http://nturanking.lis.ntu.edu.tw/>, <http://www.worldometers.info/world-population/population-by-country/> alapján saját számítások

Az összehasonlítást itt is két mutatószám alapján érdemes megtenni: az egyik az 1 millió lakosra vetített rangsorban szereplő intézmények száma (intézményi sűrűség), a másik az átlagos rangsorpozíció. Mint látható, az intézmények számában nincs lényeges különbség a két rangsor között, ezért a sűrűségekre vonatkozó számokat csak az ARWU kapcsán közlünk.

Ennek alapján kiemelkedik a régióból Ausztria és Szlovénia, míg Magyarország, Csehország és Lengyelország ettől elmaradó, de egymáshoz képest hasonló szintű teljesítményt mutat. (Viszonyításképpen: az USA esetében a sűrűségi mutató 0,45, Németország esetében 0,47, míg például Finnországban 0,93.) A balti és a balkáni államok többsége nem tudott intézményt juttatni a rangsorba az elmúlt években, így kimaradt onnan Bulgária, Lettország, Litvánia, Románia és Szlovákia is. A régióból kikerülő intézmények száma összességében nagyon alacsony, aminek oka fakadhat *regionális adottságokból*: a kutatási intézményhálózat e régióban részben elkülönül az oktatási intézményektől. További okok a *finanszírozási és strukturális adottságok*: a fejlődő országokban a kutatás finanszírozása általánosságban elmarad a fejlett országokétól, a kelet-közép-európai régió az uniós kutatási forrásokból is nagyon kis részben részesül, az intézményeket zárt felsőoktatási kultúra jellemzi, személyzeti politikájuk rugalmatlan, az oktatók bérezése kevésbé versenyképes, brain drain hatások érvényesülnek. Harmadszor a *rangsor módszertani sajátosságából*: nyelvi és diszciplináris torzítások, a rangsorok szempontjából meghatározó az angol nyelven publikált cikkek száma, ami inkább kedvez az orvosi, természettudományi területen aktív intézményeknek.

A rangsorban rendszeresen (ELTE, SZTE, DE) és esetenként (BCE, BME, PTE) szereplő magyar intézmények jellemzően a 400–700 helyek között találhatóak, és ezzel közvetlenül az nemzetközi élmezőny (a rangsorok állandó szereplői) után következnek. Ezt talán annak fényében is ki lehet jelenteni, hogy 20–22 ezer intézményből kb. 3000–4000 intézmény próbálkozhat az általánosabb nemzetközi rangsorokba kerüléssel (a többieknek vélhetően nincs megfelelő profiljuk, vagy nincsen nemzetközi ambíciójuk). Az intézmények számára a nemzetközi rangsorban való szereplés ugyanis presztízsteremtő, s mint ilyen, fontos eleme az intézmény tőke- és hallgatóvonzó képességének.

Az összkép alapján nincs nagy különbség a hasonló adottságokkal rendelkező cseh és lengyel felsőoktatáshoz képest: Csehország, Lengyelország és Magyarország nagyjából együtt mozog mind az 1 millió főre vetített rangsorolt intézmények számát tekintve, mind az intézmények átlagos rangsorpozícióját tekintve. (Románia egyelőre még nem tudott felzárkózni.) Az egyetlen jelentős különbség talán az, hogy a magyar felsőoktatásban nincs olyan igazán kiemelkedő csúcsintézmény, mint a cseh Károly Egyetem vagy a lengyel Varsói Egyetem.

A régióból sajátos csoportot képeznek a kisméretű, balti államok, illetve Szlovénia, amelyek a kis lakosságuk ellenére képesek egy-két a rangsorokban rendszeresen szereplő egyetemet fenntartani. Horvátország és Szerbia – a rangsorok alapján – szintén az „egy-egyetemes” országok közé tartozik. Szlovák intézmények nem tudnak (vagy nem akarnak) felkerülni a rangsorokra.

6. NEMZETKÖZI MOBILITÁS ÉS EXPORTKÉPESSÉG A MAGYAR FELSŐOKTATÁSBAN

A felsőoktatás exportpiaci orientációja mind szakterületi szempontból, mind a felsőoktatási intézményeket illetően nagy egyenlőtlenségeket takar, ami a konvergencia-régióra is érvényes. A diplomáért tanuló hallgatók abszolút számát illetően 2001-ben a visegrádi országok között még vezető szerepet töltött be Magyarország, és csak Ausztria előzte meg a régióból. 2012-re viszont Magyarország valamivel több, mint másfélszeres növekedésével szemben Ausztria közel megduplázta, Lengyelország megháromszorozta, míg Csehország és Szlovákia megötszörözte a külföldi hallgatók számát. Ugyanakkor továbbra is exporttöbblettel jellemezhető a magyar felsőoktatási ágazat.

A 2014-ben indított ún. *keleti nyitás* politikája a kereskedelemben *általában*, a Tempus Közalapítvány, a Campus Hungary és a Magyar Rektori Konferencia brazil programja révén pedig *specifikusan* áttörést hozhat ezen a területen. A brazil kormány által finanszírozott „Tudomány határok nélkül” program országos ranglistáin Magyarország a 10. míg a Műegyetem az egyetemek rangsorában az 5. helyet foglalja el.

A különböző egyéb csereprogramok, külföldi részképzések, tanulmányutak révén nem csupán a magyar hallgatók, egyetemi munkatársak jutottak kedvező lehetőséghez, hanem ezek révén az egész magyar felsőoktatás nemzetközi fogadókészsége is javult.

Egyelőre azonban még hiányzik a vezetői motiváció, a nemzetközi marketing művelésének képessége és a tulajdonosi, kormányzati ráhatás, amely esélyt terem-

tene arra, hogy trendforduló következzen be a magyar felsőoktatás exportbevételeiben.

A felsőoktatást, mint ágazatot tekintve, joggal merül fel a kérdés, hogy mennyire vesz részt a nemzetközi kereskedelemben. Különösen a kis, nyitott országok szempontjából jelentős annak a megválaszolása, hogy összességében export-, vagy importtöbblettel jellemezhető-e a magyar felsőoktatás? Erre az egyszerű kérdésre nem kapunk választ a hivatalos külkereskedelmi statisztikákban. Magyarország külkereskedelmi áruforgalma a 2008-as gazdasági válságig folyamatosan negatív egyenleget mutatott. Ezután azonban megfordult az irány és részben az importkorlátozás, részben az exportösztönzés (kiemelten az autóipari beruházások) révén évről évre növekvő exporttöbbletet produkál. 2013-ban már a GDP 97 százalékát érte el az export, amely a GDP 10,5 százalékával haladta meg az importot.

Az exporton belül növekvő arányt tesz ki a szolgáltatásexport, amely három csoportot foglal magában: turisztikai, szállítási valamint kormányzati és üzleti szolgáltatások. A felsőoktatás a turisztikai, illetve az üzleti szolgáltatások csoportjába tarthat, de nincs külön megjelenítve. A felsőoktatási intézmények exportterméke nagyon tág határok között mozoghat, a szellemi termékek, a munkaerő, a szakkönyvek, konferenciaszervezések stb. értékesítésén túl a külföldi hallgatók számára nyújtott oktatási és egyéb szolgáltatásokig sok mindent magába foglalhat. Tudomásunk szerint jelenleg csak egy egyetem, a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem teszi közzé nyilvánosan, hogy bevételeinek milyen része származik exportból, illetve közvetlenül, vagy közvetve nemzetközi forrásból.

A rendelkezésre álló 2012-es adatok szerint a bevételek 12,4 százaléka származott nemzetközi forrásból, amely évről évre nőtt. Ugyanakkor a külföldi hallgatók aránya ellentétes irányban mozgott, 2008-ról 2012-re 4,5 százalékról 3,9 százalékra csökkent, így az idegen nyelven folyó képzés tandíjbevétele 617 millióról 488 millió forintra mérséklődött. Ebben történt lényeges változás 2013-ban, amikor a később tárgyalandó brazil vendégprogram következtében a külföldi hallgatók száma 1127 főre emelkedett és elérte az összes hallgató 4,6 százalékát.

18. táblázat A BME nemzetközi forrásból származó bevételei, 2008–2012 (millió forint)

	2008	2010	2012
Idegen nyelven folyó képzés tandíjbevétele	617,3	571,4	488,3
K+F és vállalkozási tevékenység bevétele	133,4	107,8	77,7
Nemzetközi szervezetekhez beadott pályázatokból származó bevételek	1 328,1	1 143,2	954,3
Nemzetközi forrást tartalmazó hazai pályázatokból származó bevételek (Strukturális alapok, operatív programok)	584,8	981,8	1 916,3
<i>Összes nemzetközi bevétel</i>	2 663,6	2 804,3	3 436,6
Összes támogatás és saját bevétel csökkentve a hallgatói előirányzattal	29 307,0	26 883,3	27 646,3
Nemzetközi forrásból származó bevételek aránya (százalék)	9,1	10,4	12,4

Forrás: www.bme.hu/sites/default/files/BME_tenyek_cs_adatok_2014.pdf

A külföldi hallgatók alapvetően két csoportra oszthatók. Egyrészt a diploma megszerzése reményében itt tanuló külföldi diákokra, illetve a részképzésen itt

tanulókra. A részképzésen itt tanulók az exportbevétel szempontjából szintén két részre oszthatók: egyrészt azokra, akik cserehallgatóként, tehát tandíj fizetése nélkül tanulnak, illetve azokra, akik fizetnek a résztanulmányaikért. A nemzetközi statisztikák elsősorban a diplomaszerezés céljából megvalósuló mobilitási adatokat tartalmaznak. Azon belül is kiemelten szerepelnek a nappali tagozaton tanuló hallgatók. A magyar állampolgárok külföldi tanulmányi célú tartózkodásáról megbízhatóan a fogadó ország szolgáltat adatokat, amelyeket nemzetközi szervezetek, mint pl. az UNESCO összesít. A 19. táblázat az elmúlt 30 évi változást mutatja be Magyarországra vonatkozóan.

19. táblázat Export és import, magyar és külföldi hallgatók a magyar és a külföldi felsőoktatásban

	1980/1981	2005/2006	2010/2011	2012/2013
Nappali hallgató	64 100	231 482	240 727	233 678
Ebből külföldi hallgató	2 700	10 974	15 889	17 987
Külföldi hallgatók aránya (százalék)	4,21	4,74	6,60	7,70
Külföldön tanuló magyar hallgatók	1 725	7 458	8 184	9 634
Külföldön tanuló magyar hallgatók aránya (százalék)	2,69	3,22	3,40	4,12
Az export és import mérlege	+1,52	+1,52	+3,20	+3,57

Forrás: Oktatási Hivatal, felsőoktatási statisztikák és UNESCO IS, Education statisztikák alapján saját szerkesztés

(http://www.oktatas.hu/felsooktatasi/felsooktatasi_statistikak és <http://data.uis.unesco.org/index.aspx?queryname=170>)

Még 10 évvel a rendszerváltás előtt, 1980-ban Magyarországon a nappali hallgatók körében a külföldi hallgatók aránya 4,21 százalék volt, a külföldön tanuló magyar hallgatók aránya 2,69 százalékot ért el, azaz 1,52 százalékos exporttöbblettel rendelkezünk. 25 évvel később, a rendszerváltás után, a 2005/2006-os tanévben ez az arány meglepő módon semmit sem változott, miközben a külföldön tanulóknak száma enyhén emelkedett. Lényeges változás ezután következett be és miként az áru- és szolgáltatásforgalomnál megállapítottuk, a felsőoktatásban is egyre növekvő exporttöbblettel számolhatunk, amely ebben a szegmenumban a 2012/2013-as tanévben már elérte a 3,57 százalékot.

Ha a 2012/2013-as tanévben Magyarországon tanuló 20 694-fős összes, ún. diplomakredites hallgatókat nézzük, (tehát a résztanulmányokat folytató ún. tanulmányi kredites hallgatókat nem számoljuk), akkor durva becslés alapján 1 millió forintos éves átlagos tandíjbevételel számolva több mint 20 milliárd forint exportbevétele származik a magyar gazdaságnak. Ez az összeg a 4 823 milliárd forintos szolgáltatási exporttevékenységnek ugyan csak 0,42 százaléka, de a felsőoktatás 2013-as 323,4 milliárdos bevételének már 6,4 százaléka, míg a 175,2 milliárdos állami támogatásnak közel 12 százaléka, ami már nem elhanyagolható nagyság. Amennyiben a nagy külföldi hallgatókörre vonzó országok (USA, Ausztrália, Új-Zéland, Svájc stb.) közé kívánunk felzárkózni, miként ez a kormányzati körökből elhangzik, akkor hozzájuk hasonlóan pontos adatokkal kell rendelkezünk ezekről a bevételekről is. Ehhez új kutatásokra van szükség. Viszont a hazai kutatások is azt mutatják, hogy nagyjából a tandíjjal megegyező összeget költenek a külföldi hallgatók a megélhe-

tesre. Emiatt makroszinten megduplázódnak a korábban számolt exporthányadosok.

A Magyarországon tanuló külföldi diákok több mint 120 országból érkeznek. Piaci szempontból három nagy stratégiai csoportot érdemes megkülönböztetni: szomszédos országok, Európa egyéb országai, más földrész országai (20. táblázat).

20. táblázat A 100 főnél több hallgatót küldő országok a 2012/2013-as tanévben, fő stratégiai csoportonként

Szomszédos ország	Fő	Európa	Fő	Más földrész	Fő
1. Szlovákia	2 436	1. Németország	2 528	1. Irán	1 025
2. Románia	2 308	2. Norvégia	856	2. Izrael	739
3. Szerbia	1 465	3. Svédország	451	3. Nigéria	639
4. Ukrajna	1 269	4. Spanyolország	447	4. Törökország	583
5. Ausztria	175	5. Franciaország	335	5. USA	456
6. Horvátország	113	6. Nagy-Britannia	322	6. Kína	331
		7. Olaszország	253	7. Dél-Korea	298
		8. Ciprus	244	8. Japán	259
		9. Írország	224	9. Vietnam	234
		10. Oroszország	199	10. Szaúd-Arábia	226
		11. Görögország	167	11. Kanada	198
		12. Izland	125		
		13. Lengyelország	109		
		14. Portugália	107		
Összesen	7 766	Összesen	6 367	Összesen	4 988
Országcsoport aránya (százalék)*	37,53	Országcsoport aránya (százalék)*	30,77	Országcsoport aránya (százalék)*	24,10

Forrás: Oktatási Hivatal, felsőoktatási statisztikák alapján saját szerkesztés

(http://www.oktatas.hu/felsooktatasi/felsooktatasi_statistikak)

Megjegyzés: a dőlt betűvel jelölt országok az előző évhez képest csökkenést regisztráltak.

*Az összes külföldi hallgató számához (20 694) viszonyítva.

A szomszédos országokból érkező hallgatók többsége a magyar nyelvű képzésen tanul, magyar anyanyelvűként érkezve hazánkba. Az ő számuk az elmúlt 10 évben stagnált, vagy csökkent, és arányuk a korábbi 52 százalékról 37 százalékra mérséklődött. Ez természetes folyamánya a demográfiai változásoknak, a határon túl megnyíló magyar nyelvű képzéseknek, valamint a globalizációnak. A leglátványosabban a Romániából származó hallgatók száma csökkent, különösen a nappali képzésben tanulóké. Ebben szerepet játszik a kettős állampolgárság is, amelynek alapján most már választás kérdése, hogy ki melyik identitását jeleníti meg. Mindez kiemelten fontosá teszi, hogy a szomszédos országok hallgatóinak körében bővítsük a rész-képzést és azon belül a csereprogramokat, a beérkező és a kimenő hallgatók számát egyaránt növelve, ami a Kárpát-medence hálózatosodását, együvé tartozását nagyban segítheti.

Az európai országokból érkező külföldi hallgatók nagy része az orvosi képzésen, fizető hallgatóként, idegen nyelven tanul. Már 14 ország diákjainak száma haladja meg a 100 főt és Németország átvette az abszolút vezető szerepet az országok rang-

sorában 2528 fővel. Ebben az országcsoportban a skandináv országok vannak dobogón és csak Görögország, valamint Lengyelország maradt el az előző évi hallgatói létszámtól.

A legdinamikusabban a más földrészek hallgatóinak száma növekedett a 10 évvel ezelőtti 14 százalékról 24 százalékra. Itt 11 országból érkezik több mint 200 diák, majd a 100 főnél kevesebb külföldi hallgatót adó országok következnek. Irán és Izrael vezeti ezt az országcsoportot már egy évtizede, a harmadik helyen Nigéria, Afrika legnépesebb állama áll, ahonnan a legdinamikusabban nőtt a hallgatói létszám.

Felmerül a kérdés, minek alapján lehet megítélni azt, hogy a jelenlegi országok megfelelően reprezentálják-e Magyarország lehetőségeit? A választ két oldalról adhatjuk meg. Egyrészt az adottságaink oldaláról, azaz megnézzük, hogy milyen országok vezetnek a magyar termék- és szolgáltatásexportban. Másrészt a lehetőségeinket a globális piaci szereplők oldaláról is vizsgálhatjuk, nevezetesen, hogy kik a legnagyobb befogadói a külföldi hallgatóknak. A 21. táblázat ezt mutatja.

21. táblázat Top 10 ország néhány kiemelt mutató alapján

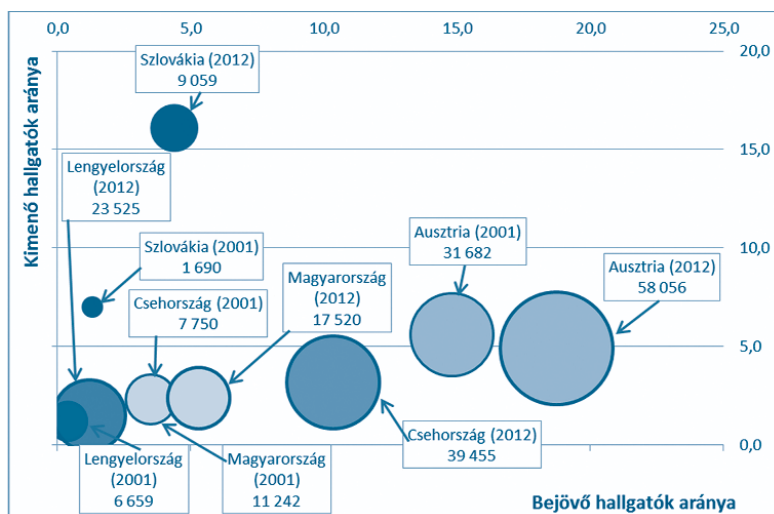
Magyarországnak legtöbb külföldi hallgatót adó országok, 2012/13 tanév	Magyarország legfontosabb exportcélországai, 2013	Top 10 küldő ország, új belépő hallgatók 2012, világrangsor
1. Németország	1. Németország	1. Kína
2. Szlovákia	2. Románia	2. India
3. Románia	3. Ausztria	3. Koreai Köztársaság
4. Szerbia	4. Szlovákia	4. Szaúd-Arábia
5. Ukrajna	5. Olaszország	5. Kanada
6. Irán	6. Franciaország	6. Tajvan
7. Norvégia	7. Egyesült Királyság	7. Japán
8. Izrael	8. Lengyelország	8. Vietnam
9. Nigéria	9. Csehország	9. Mexikó
10. Törökország	10. Oroszország	10. Törökország

Forrás: Oktatási Hivatal, Felsőoktatási Statisztikák, KSH Külkereskedelem 2013, Open Doors 2012 Data

A legtöbb külföldi hallgatót adó 10 ország közül csupán négy ország jelenik meg a további két rangsor valamelyik oszlopában. (Ezeket az országokat dólt betűvel jelöltük a táblázatban.) Az első három ország, Németország, Szlovákia, Románia hasonló helyezést foglal el Magyarország legnagyobb exportcélpiacai között is. Meglepő viszont a piaci lehetőségek nem megfelelő kihasználása, hiszen a 2012-ben legtöbb új külföldi hallgatót adó 10 ország globális rangsorából csupán Törökország található meg a magyarországi top 10-ben. Ez azt jelenti, hogy Kínától Vietnámig nagyon sok ország van, ahonnan lehetne külföldi hallgatót toborozni. Hogy ez eddig mégsem következett be Magyarországon, az azt bizonyítja, hogy sem a kormányzat, sem az egyetemek nem értették meg ennek a piacnak a működési logikáját. Mint említettük, a 2014-ben indított keleti nyitás politikája, a Tempus Közalapítvány, a Campus Hungary és a brazil program áttörést hozhat ezen a

területen. Számos országban, köztük Vietnamban is folytatott diáktoborzást a Campus Hungary keretében a Balassi Intézet. A külföldi állampolgárok számára meghirdetett Stipendium Hungaricum is lendületet adhat a hazánk iránti érdeklődésnek.

Érdeemes a külföldi hallgatók számában bekövetkezett magyarországi változásokat a szomszédos országokhoz viszonyítva is értékelni.

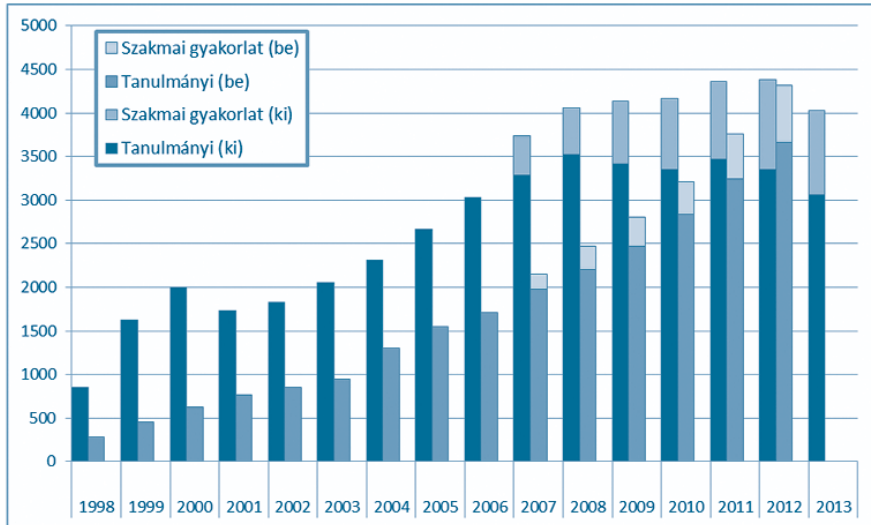
Forrás: UNESCO IS, <http://data.uis.unesco.org/index.aspx?queryname=170>, továbbá OECD (2014/2003) Education at a Glance: 2014, 2003 adatai alapján saját szerkesztés

19. ábra Bejövő és kimenő, hazai és külföldi hallgatók arányában ábrázolt változás a külföldi hallgatók számát illetően 2001 és 2012 között néhány közép-európai országban

Az OECD 2014-ben publikált statisztikái alapján jelentős átrendeződés figyelhető meg a közép-európai felsőoktatási piacon az elmúlt 11 esztendőben. 2001-ben a visegrádi országok között még vezető szerepet töltött be Magyarország a külföldi hallgatók abszolút számait illetően, és csak Ausztria előzte meg a régióból. 2012-re viszont Magyarország valamivel több, mint másfélszeres növekedésével szemben Ausztria közel megduplázza, Lengyelország megháromszorozta, míg Csehország és Szlovákia megötszörözte a külföldi hallgatók számát. Ez akkor is elgondolkodtató, ha ismerjük a visegrádi országok relatív lemaradását, illetve Csehország és Szlovákia esetében a nagymértékű kölcsönös átjárást, a nyelvi közelséget. A fejlettebb Csehországból is mennek a hallgatók Szlovákiába, ez viszont nem mondható el pl. a magyar-román viszonylatban.

A diplomakredites képzésekről rátérve a tanulmányi kredites részképzésekre, a legnagyobb európai csereprogram, az *Erasmus* 2014-ben egy új szakaszába, az *Erasmus+* korszakába lépett. Az elmúlt 1998 és 2013 közötti időszak hallgatói mobilitás adatai azt mutatják, hogy a kezdeti időszakban Magyarország elsősorban a küldő szerepben jelent meg. 1998 és 2006 között közel kétszer annyi magyar hallgató ment ki külföldre tanulmányokat folytatni, mint ahány külföldi hallgató jött

Magyarországra. A 2007 és 2013 közötti periódusban azonban bezárult az olló a két görbe között.

Forrás: Tempus Közalapítvány adatközlés

20. ábra Erasmus hallgatói mobilitás (tanulmányi mobilitás + szakmai gyakorlat) 1998–2013, Magyarország

Ez legalább *négy okra* vezethető vissza. *Először*, a magyar intézmények egyre inkább alkalmassá váltak színvonalas idegen nyelvű programjaik révén a külföldi hallgatók fogadására, akik emiatt – miként azt a körükben végzett felmérések is bizonyítják – szívesen jönnek Magyarországra és megelégedetten távoznak az országból, jó hírünket keltik az egyetemeiken. *Másodszor*, a magyar felsőoktatásban a hallgatói szám csökkenése és – különösen a konvergencia régióban – a hallgatók anyagi és nyelvi nehézségei miatt csökkent az érdeklődés a külföldi tanulmányok iránt. 2007 és 2013 között a tanulmányi célú kiutazás stagnált, illetve 2013-ban csökkenésbe csapott át. 2012-ben először következett be, hogy már több külföldi hallgató tanult nálunk, mint ahány magyar hallgató ment külföldre, más szóval elkezdődött az „exporttöbblet” időszaka. *Harmadszor*, a Campus Hungary program révén új lehetőségek nyíltak meg a külföldi mobilitásra, amit sokan kihasználtak és így egészséges versenyt teremtettek az Erasmus programnak. *Negyedszer*, meg kell említeni, hogy a 2007-től beinduló Erasmus szakmai gyakorlat egyre népszerűbbé vált mind a kiutazó, mind a beutazó külföldi hallgatók számára és ez biztosította a lassú fejlődést, ami megtorpanni látszik. Új megközelítésekre van szükség ahhoz, hogy a kiutazások újabb lendületet kapjanak és megvalósuljon a 2020-ra megfogalmazott magyar és uniós célkitűzés, hogy a végzett hallgatók 20 százaléka a diploma átadásáig legalább egy félévet külföldön is tanuljon.

Az Erasmus hallgatói program kiegészül oktatói és személyzeti mobilitással is. Az új Erasmus + program keretében a 2014/2015-ös tanévben a Tempus Közalapít-

vány (TKA) 4300 diák, 1100 tanár és 400 fő személyzeti munkatárs, összesen 5800 fő beutazásával számol, míg ennél kevesebb 5700 fő fog kiutazni, köztük 1300 felsőoktatási munkatárs. 2014-ben az Erasmus+ költségvetési kerete 13,3 millió euró, ami lényegesen meghaladja a 2013. évi 11 millió eurót, amely 6127 fő utazását tette lehetővé. Ugyanakkor a TKA sok más programot (Leonardo, Comenius, CEEPUS stb.) is menedzsel, amelyekkel együtt már 15 129 fő tudott 2013-ban külföldre utazni.

22. táblázat A Tempus Közalapítvány, a Campus Hungary támogatása és a Magyar Rektori Konferencia tandíjbevétele, valamint a mobilitásban érintettek száma 2013-ban, illetve a teljes program időszakában

Program	Megítélt támogatás, illetve becsült bevétel		Mobilitásban résztvevők száma (fő)
	millió euró	millió forint	
Erasmus támogatás	11,0		6 127
Összes TKA által irányított program	23,2		15 129
Campus Hungary (2013-2015)		4 900	9 963
Magyar Rektori Konferencia, brazil program (2013-2015),		6 000	1 888

Forrás: TKA adatközlés és újsághír, szakértői becslés

A 2014-es év jelentette az uniós forrásokból finanszírozott és a Balassi Intézet által menedzselte Campus Hungary (CH) mobilitási program kiteljesedését. A Campus Hungary program elsősorban a magyar hallgatókat és felsőoktatási munkatársakat juttatta rövidebb vagy hosszabb külföldi tapasztalathoz, 4,9 milliárd forint, 3 éven át folyósított költségvetésből. A program keretében lehetőség volt csoportos tanulmányutakra is pályázni, így mindösszesen 9963 fő részesült támogatásban. Az Erasmus ösztöndíjakkal szemben itt Európán kívüli célszörzágok is megjelenhettek, így 92 ország 3500 fogadó helyére lehetett eljutni és tapasztalatot szerezni.

A brazil kormány által finanszírozott „Tudomány határokok nélkül” program keretében a dél-amerikai állam 100 000 egyetemi hallgatója tölthet egy-másfél évet egy másik ország felsőoktatási intézményében. A 40 fogadó ország világranglistáján Magyarország a felettébb előkelő 10. helyen végzett, míg a Műegyetem az 5. helyet foglalta el az egyetemek rangsorában. A programot a Magyar Rektori Konferencia úttörő jelleggel szervezte, példát mutatva mind a programban érintett 18 egyetem és főiskola, mind a diplomáciai testületek együttműködésére. Magyarországra 1888 fő érkezett, közel egyharmaduk, 539 fő választotta a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem képzéseit. A második a Debreceni Egyetem 178, a harmadik az ELTE 121, a negyedik a Szent István Egyetem 99, az ötödik az Óbudai Egyetem 87 brazil hallgatóval. Becslés szerint legalább 6 milliárd forint exportbevétele származott ebből rövid időn belül a felsőoktatási intézményeknek.

A NEMZETKÖZI FELSŐOKTATÁSI KUTATÁSOK KÖZPONTJA (NFKK)

CENTER FOR HIGHER EDUCATION STUDIES (CIHES)

A Budapesti Corvinus Egyetem Közgazdaságtudományi Karán, 2008 májusában alakult meg a Nemzetközi Felsőoktatási Kutatások Központja. A Központ az egyetem projektszervezeteként, keretet biztosít a résztvevők számára, új kutatási irányok megfogalmazására, kivitelezésére, magyar és nemzetközi kutatási pályázatokban való részvételre. A felsőoktatásban végzett oktatási, kutatási és más szolgáltatási tevékenységekre a XXI. században a „nemzetközi” jelző használata egyben a versenyképességnek is bizonyos fokmérője.

A nemzeti jellegzetességeket és intézményi változatosságot tükröző felsőoktatás csak akkor tudja kellően szolgálni diákjait, tanárait és más alkalmazottait, ha felkészíti őket a hazai és a globális piacon való helytállásra. Kutatóközpontunk küldetése ennek elősegítése. Tanszéki, munkahelyi státuszuk teljes megtartása mellett a tagok a Központ szervezetében az egyes projektek megvalósítását végzik, a rendelkezésre álló források felhasználásával. Hitvallásunk, hogy sikeresek akkor lehetünk, ha ezt a hazai és nemzetközi szakmai közösséggel való intenzív együttműködésben tesszük.

A mai, „tudástársadalomként” jellemzett világban felértékelődött a felsőoktatás szerepe. A globalizáció és a piaci viszonyok megjelenése minden szolgáltatási ágazatban, így az oktatásban is új, izgalmas kérdéseket vet fel. Az egyetemek szerepe a társadalmi igények alakításában és kielégítésében nemzetközi viták és politikai döntések középpontjában áll. A Kutatóközpont, miközben a felsőoktatás egyes kiemelt kérdéseivel nemzetközi keretekbe ágyazottan foglalkozik, projektjei révén segítséget kíván nyújtani a magyar felsőoktatás intézményvezetőinek, illetve az oktatáspolitikai irányítóinak is.

A kutatóközpont tagjainak mindenkor érdeklődési köre, a kutatóközpont számára adott kutatási megbízások, illetve a magyar felsőoktatás előtt álló feladatok megoldására való törekvés határozza meg, hogy adott időszakban milyen kutatásokra kerül sor. Az elmúlt 7 esztendőben a fő tevékenységünk a következő területekre koncentrált.

1. „A magyar felsőoktatás 2008, 2009, 2010, 2011, 2012, 2013, 2014” címmel minden év január utolsó hetében megrendezett, az év aktuális problémáit stratégiai és nemzetközi összefüggésekben tárgyaló, meghívott előadókra támaszkodó műhelykonferencia, amelyre átlagosan 150 fő regisztrált a felsőoktatási ágazat minden területéről. Három éve az NFKK erre az alkalomra „Stratégiai helyzetértékelés” címmel vitaanyagot is készít.

2. Az év folyamán könyvbemutatók, kutatási projekt beszámolók, helyzetjelentések mellett, partnerszervezetek bevonásával konferenciákat szerveztünk aktuális kérdésekről. A diplomások foglalkoztathatósága, nemzetközi mobilitás, innováció, pedagógiai módszerek alkalmazása, tudománypolitika, finanszírozás, bolognai folyamat, egyetemi misszió, piacorientáció és folytathatnánk a sorát, azoknak a témaköröknek, amelyekről vitákat folytattunk.

3. A hazai és nemzetközi szaklapokban megjelenő publikációk mellett kutatóközpontunk munkatársai szerkesztik, és részben írják az NFKK Füzeteket, amelyekből eddig 11 kötet jelent meg.